TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 266 YIL XXIV HAZİRAN 1985

Türkolojide Unutulmuş Eserler : II

TÜRKİSTANLI DİLCİ HÂLİD SAİD'İN TÜRK LEHÇELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI GRAMERİ

Dr. Timur KOCAOĞLU

Türkoloji (Türkiyat) gittikçe büyüyen ve genişleyen bir bilim dalıdır. Dünyanın dört bir yöresinde Türk dili, edebiyatı, tarihi, san'atı, kültürü ve müziği alanlarında yapılan çalışmaları bir kişinin sürekli olarak takip edebilmesi oldukça güçleşmiştir. Bazen bir eser yâ siyasî sebeplerle veya basit bir ihmâl sonucu olarak o alanda çalışanların dikkatinden uzakta kalır. Böylece bazı eserler zamanla unutulur, yeni yetişen araştırmacılar o eserden tamamen habersiz kalırlar.

Bundan önceki bir yazımda Türkistanlı bilgin Abdurrauf Fıtrat'ın (1886-1937) siyâsî sebepler yüzünden unutturulmaya çalışılan Türkoloji alanındaki önemli eserlerini tanıtmıştım.[1] Bu yazıda ise, Türkistanlı dilci Hâlid Said'in bugün pek çok kimse tarafından bilinmeyen **Osmanlı, Özbek, Kazak Dillerinin Mukayeseli Sarfı** adlı 1926 yılında Baku'da yayınlanmış eseri üzerinde durmak istiyorum.[2]

Hâlid Said'in Türk lehçelerinden üç tanesi, Türkiye Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Kazak Türkçesini birbiriyle karşılaştıran bu önemli eseri, Alman Türkoloğu A. von Gabain'in 1945 yılında yayınlanan Özbek Türkçesinin gramerine ait eserinin bibliografya kısmında ve Macar Türkoloğu Georg Hazai'nin Sovyetler Birliği'nde yayınlanmış Türkolojiye ait eserleri toplayan bibliografik çalışmasında zikredilmiştir.[3] Ancak başka çalışmalarda Hâlid Said'in bu eserinden söz edilmez. Hele Türk lehçelerinin Karşılaştırılmalı dilbilgisi üzerinde çalışmış Türkologlardan N. K.

(1) Timur Kocaoğlu, "Türkistanlı Bilgin Abdurrauf Fıtrat'ın Bilinmeyen Eserleri", **Doğu Türkistan Sesi**, Sayı: 2 (Mayıs, 1984), s. 85-86.

(2) Hâlid Said, **Osmanlı, Özbek, Kazak Dillerinin Mukâyeseli Sarfı**, Baku: Azerbaycan Tedkik ve Tetebbü Cemiyeti Neşriyatı, 1926, 1926, 110 s.

(3) Annemaria von Gabain, **Özbekische Grammatik**, Leipzig und Wien, 1945, s. 190; G. Hatai, **Sovietico-Turcica: Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917-1957**, Budapeşt, 1960, s. 266.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK 1100

Dmitriev[4], Karl H. Menges[5], N.A. Baskakov[6], A. M. Şçerbak[7] gibi dikkatli araştırmacılar bile bu eserden habersiz görünmekteler. Titiz bir bibliografya uzmanı olan A. Dilâçar'ın da gözünden bu eser kaçmıştır.[8] Bundan 59 yıl önce yazılmış olan Hâlid Said'in sözü edilen kitabı, Gabain ve Hazai' den başka hiç bir Türkolog tarafından görülüp tetkik edilmediği için, artık "unutulmuş bir eser" sayılır.[9]

Türkistanlı Türk dilcisi Hâlid Said'in hayatı ve kişiliği hakkında elimizde pek az bilgi var. 26 Şubat ile 6 Mart 1926 tarihleri arasında Baku'da toplanan Sovyetler Birliği içindeki Birinci Türkoloji Kurultayı'nın basılı tutanaklarında, Hâlid Said'in soyadının Hocayev olduğu ve onun Özbek Türklerine mensup bulunduğu belirtilmiştir. Yine aynı yerde verilen bilgiye göre, Hâlid Said Baku Üniversitesi'nin Fars filolojisinde okutman olarak çalışmaktaydı.[10] G. Hazai'nin adı geçen bibliografik eserinde Hâlid Said Hoca(yev)'in **Divanu Lugat-it-Türk** üzerine yazdığı bir makalesi de kaydedilmiştir.[11]

Hâlid Said **Osmanlı, Özbek, Kazak Dillerinin Mukâyeseli Sarfı** adlı Arap harfleriyle Baku'da neşredilmiş eserini Azeri Türkçesinde değil, Türkiye Türkçesinde kaleme almış. Zaten, o sıralar Azeri Türkçesi için kabul edilen yazı dili, Türkiye Türkçesine çok yakın idi. Ancak, eserin bir iki yerinde kullanılmış bazı kelimeler Türkiye Türkçesinden çok Azeri Türkçesine âittir. Meselâ, eserin önsözünde geçen "Türk dillerinin muhtelif şiveleri arasında öyle bir dil **düzeltebilir** miyiz ki, onu bütün Türk uruğları anlasunlar" cümlesindeki "düzeltmek" fiilinin anlamı Azerî

(4) N.K. Dmitriev, **Stroy Tyurkskih Yazıkov** Moskova, 1962; yine aynı yazarın idaresinde yayınlanan **İssledovaniya Po Sravnitel'noy Grammatika Tyurkskih Yazıkov**, Cilt 2, Moskova, 1956.

(5) K.H. Menges, **The Turkic Languages and Peoples**, Wiesbaden, 1968.

(6) N.A. Baskakov, **Vvedeniye v İzuçeniye Tyurkskih Yazıkov**, Moskova, 1969.

(7) A.M. Şçerbak, **Oçerki Po Sravnitel'noy Morfologii Tyurkskih Yazıkov (İmya)**, Moskova, 1977; aynı eserin üçüncü cildi fiillere ait olup 1981'de basıldı.

(8) A. Dilâçar, **Türk Diline Genel Bir Bakış**, Ankara, 1964.

(9) Ayrıca şu toplu eserlerde de Hâlid Said'in sözü edilen kitabından bahsedilmez: **Philologiae Turcicae Fundamenta**, Cilt I, Wiesbaden, 1959; **Handbuch der Orientalistik, Fünfter Band Altaistik, Erster Abshnitt Turkologie**, Leiden/Köln, 1982; **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976.

(10) **Pervıy vsesoyuznıy tyurkologiçeskiy s'ezd: 26 fevralya - 6 marta** (Stenografiçeskiy otçet), Baku, 1926, s. 426.

(11) Hâlid Said Hocayev, "Divani-Lugati Tyurk Mahmuda Kaşkarskogo" **Trudı Azerbayjanskogo Filiala Akademii Nauk SSSR Lingvistiçeskaya** Seriya, No. 21 (1936), s. 105-112 (Bakın: G. Hazai, **Sovietico-Turcica**, a.g.e., Burapeşt, 1960, s. 271.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

Türkçesine mahsustur ve "yaratmak, meydana getirmek, yapmak" anlamlarına gelir.

Eserin önsözünde, Hâlid Said bu araştırmasını Baku'da 1926'da yapılacak olan Türkoloji Kurultayı münasebetiyle hazırladığını açıklıyor. Bir çok hususlardan önemli olan bu "Osmanlı, Özbek, Kazak Dilleri Arasında Sarfca Münasebet" başlıklı önsözü burada Arap harflerinden çevirerek aynen yayınlamak yararlı olur sanırım :

"Baku'da toplanacak olan Türkşunaslar Kurultayının karşusında bir kaç mühim vazifeler var. Bunlardan biri, Türk uruğları arasında edebî bir dil yaratmak meselesidir. Bu mesele, haylıdan haylı zihnimizi işgâl ediyor. Bu meseleyi esâs itibâriyle herkes arzu ediyor. Çünki bir dil etrafında toplananlar ne kadar çok olursa, o dilde olan edebiyat, matbuat o kadar geniş, o kadar esâslı olur. Bu bir hakikatdir. Bu hususda düşünce ve münâkaşaya yer yoktur. Binâenaleyh 70-80 milyon halk tarafından okunocak olan edebî Türk Dilinin yaradılmasına karşu duran kimse bulunmaz. Bunı herkes yürekden ister, ancak burada zihnimize bir suâl gelir :

Acebâ Türk uruğları arasında böyle bir dil yaratmak mümkün müdür : Mümkün olduğu takdirde, bu dil tabiî bir dil mi olacak veyâhud yapma bir şey mi olur? Suâlimizi biraz daha aydınlaşdıralım :

Türk dillerinin muhtelif şiveleri arasında öyle bir dil düzeltebilir miyiz ki, onu bütün Türk uruğları anlasunlar. Veyâhud düzeltilecek edebî dil bütün Türk uruğlarına yabancı olarak her biri tarafınran ayrıca öğrenmeğe lüzum mu olacak.

Eğer meydana konmak istenen edebî dil ikinci şekilde olursa, böyle bir şeye girişmek faydasız ve mânasızdır. Çünki böyle olduğu takdirde hâzırda mevcud olan medenî dillerden birini okur, öğreniriz. Edebî şeylerimizi o dilde yazabiliriz. Mahsus Türk şiveleri arasında bütün Türklerin zahmetsiz, meşakkatsiz anlayabileceği edebî bir dil meydana getirmek meselesine gelince, bunun da mümkün olup olmayacağını araştırmağa mecburuz.

Eğer doğrudan böyle bir şey mümkün olursa, ne için buna girişmeyelim. Garbde yazılan Türkçe bir eserden istifâde etmekden Kırım'da olan Türkleri ne için mahrum edelim, Altın Ordu'da yazılan bir kitâpdan Tebriz'de yaşayan bir Türk neden mahrum kalsun. Bu hususda düşünmemiz lazım olan yine mühim bir nokta var. Henüz taassup altında ezilmekte olan birçok Türk uruğları var. Onlara ma'nevî yardımda bulunmağa mecburuz. Eğer onların da anlayabileceği bir dil kabul etmek olmazsa, böyle bir yardım da mümkin olmayacak. Binâenaleyh, böyle bir dilin mümkin olup olmadığını araşdıralım.

Bunun için Şark Türkleri arasında en mühimi olan Özbekçe ile Kazakçanın birbirine olan münasebetini gözden geçireceğiz. Aynı zamanda bunlar hakkında izâhat verirken, Osmanlıca ile olan münâsebetlerini de göstermeğe çalışacağız. Bugünki Azerbaycan matbuatında kabul olunan dil, Osmanlıcaya pek yakın oldığından mezkür iki dilin Osmanlıca ile olan münâsebeti gösterilirken Azerbaycan şivesi ile olan münasebeti anlaşılacağı tabiîdir. Ma'hezâ, Azerbaycan lehçesinde olan mühim noktaları da hâşiye suretinde kaydettik. Bu dillerin birbiriyle olan münâsebeti anlaşıldıktan

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

sonra, kalan Türk şiveleri ile bunların alâkası tedkik edilecek olursa, bütün Türk şiveleri arasında bir edebî dil ortaya konulabilüp, konulamayacağı anlaşılır. Böyle bir tadkik yapdıktan sonra vereceğimiz hükmi emin olarak verebiliriz.

Burada ihtâriyâne lüzum gördüğimiz bir kaç nokta var:

İşbu kitapda mevzu-bahs etdiğimiz üç lehçe ile pek sıkı râbıtası olan diğer bir takım lehçeler de var. Meselâ, Türkistân-i Çinî'de yaşayan Türklerin lehçeleri Özbekçeye pek yakın olduğı gibi, Kırğızca, Başkurdca, Nogayca da Kazakçaya çok yakındır. Kezâlik, Kırım lehçesi kısmen Nogayca olduğından Kazakçaya, kısmen de Anadolu şivesine yakın olduğını hatıra getirirsek, mezkür üç lehçenin mukâyesesinden sâir bir takım Türk lehçelerinin de birbiriyle olan münâsebet ve kerâbeti hakkında umumî bir fikir elde etmek mümkün olur.

Umum Türk lehçeleri arasında geniş bir suretde mükâyeseli sarf yazılana kadar bu üç lehçe arasındaki münâsebeti öğrenmek umumî edebî bir dil hakkında vereceğimiz karara bizi yakınlaşdıracağını ümid ediyorum.

Mezkür üç lehçe arasındaki münâsebeti tedkik ederken "isim, sıfat, zamir, fiil, edât" arasındaki münâsebeti, yani bunların her üç lehçedeki müşterek noktalarını göstermeğe çalışacağız. Binâenaleyh, kitap da beş kısma ayrılacak: 1. İsim, 2. Sıfat, 3. Zamir, 4. Fiil, 5. Edât."

Hâlid Said'in 1926'da, yani bundan 59 yıl önce yazdığı eserinin önsözündeki bu düşünceleri bugün bile canlılığını koruyor. Artık aşağı yukarı 60 yıldan beri 20'den fazla Türk lehçesinde ayrı ayrı edebî diller geliştirilmiş olduğundan, bugün bütün Türkler için tek bir edebî dil yaratmak düşüncesi zayıf görünse bile, Hâlid Said'in ileri sürdüğü gibi bu konuda Türk lehçelerini birbiriyle mukâyese eden gramer ve sözlük çalışmaları yapmak gerekir. Bütün Türk lehçelerinin mükemmel bir şekilde karşılaştırmalı dilbilgisi ve sözlüğü hazırlandıktan sonra, kesin bir karar vermek mümkündür. Hâlid Said'in bu fikri, tamâmen "ilmî metod"a uygun bir tekliftir.

Hâlid Said'in **Osmanlı, Özbek, Kazak Dillerinin Mukâyeseli Sarfı** adlı bu önemli eserinin tenkitli bir baskısını hazırlamakta olduğumdan, bu yazıda sadece eserin çeşitli bölümlerinden seçtiğim örnekleri vermekle yetineceğim.

Hâlid Said eserinin "isim" bölümünde Anadolu (Türkiye Türkçesi), Özbek ve Kazak Türkçeleri arasında ortak olan aşağıdaki isimleri örnek olarak veriyor :

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

Anadolu	Özbek	Kazak
1. Baş	Baş	Bas
2. Ayak	Ayak	Ayak
3. Kol	Kol	Kol
4. Göz	Göz	Göz
5. Kulak	Kulak	Kulak
6. Burun	Burun	Murun
7. Karın	Karın	Karın
8. Boyun	Boyun	Moyun
9. Saç	Çaç	Şaş
10. At	At	At
11. Koyun	Koy	Koy
12. Sığır	Sığır	Sıyır
13. Yer	Yer	Cer
14. Su	Su	—
15. Toprak	Turpak	Turpak

Hâlid Said yukarıda verdiği örneklerde bazı hatalar yapmış. Meselâ, 4 üncü sırada "göz" kelimesinin Özbek ve Kazak Türkçelerindeki karşılıklarını da "g" ile "göz" olarak vermiş. Doğrusunun "k" ile "köz" olması gerekir. 9 uncu sırada "saç" kelimesinin Özbekçe karşılığı olarak "saç" şeklindedir, ancak çocuk dilinde bazen bu kelime "çaç" şekline girer. 14 üncü sıradaki "su" kelimesinin Özbekçe karşılığı olarak "su" verilmiş, doğrusunun "suv" şeklinde olması gerekir. Tabiî, Hâlid Said bu kelimeyi Arap harfleriyle "sin" ve "vay" ile yazdığı için acaba "suv" kelimesinin sonundaki "v" sesi için ayrıca bir "vav" eklemeye lüzum görmedi mi? "Su" kelimesinin Kazakça karşılığı ise boş bırakılmış. Bu da belki bir baskı hatası olabilir. Kazak Türkçesinde de "suv" yazılması gerekirdi. 15 inci sırada "toprak" kelimesinin Özbekçe ve Kazakça karşılıkları yanlış olarak "turpak" şeklinde verilmiş, doğrusunun Özbek Türkçesinde "toprak" ve Kazak Türkçesinde "Topırak" olması gerekir. Azeri Türkçesinde ise "torpak" şeklindedir.

İsimlerin teklik ve çokluk şekilleri ve ismin halleri için çeşitli örnekler verilmiş. Birkaçını burada zikredelim :

	Anadolu	Özbek	Kazak
Teklik	Gece	Keçe	Keşe
Çokluk	Geceler	Keçeler	Keşeler
Teklik	Kar	Kar	Kar
Çokluk	Karlar	Karlar	Kardar

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

Genetif	Atın	Atnıng	Atdıng
İyelik	Kitabı	Kitabı	Kitabı
Akkuzatif	Kitabı	Kitabnı	Kitabdı
Ablatif	Mektebden	Mektebden	Mektebden
Lokatif	Mektebde	Mektebde	Mektebde
Datif	Kişiye	Kişige	Kişige

Hâlid Said ismin hallerinden sonra, isimlerin sonuna eklenen çeşitli yapım ekleri için de üç Türk lehçesinden örnekler vererek, yapım eklerinin çoğunun bu üç Türk lehçesinde ortak olduğunu gösteriyor. Bu örneklerden bazıları şöyle :

Ek	Anadolu	Özbek	Kazak
—lık, —lik	Arkalık	Arkalık	Arkalık
—çı	Balıkçı	Balıkçı	Balıkçı[12]
—Çılık	Balıkçılık	Balıkçılık	Balıkçılık[13]
—ki	Şerifinki	Şerifniki	Şerifdiki
—lı, —lık	Ayaklık	Ayaklık	Ayaktı
—siz	Cansız	Cansız	Cansız
—daş	Yoldaş	Yoldaş	Coldas
—la, —le	Dişlemek	Tişlemek	Tistemek
—çe, —ce	Türkçe	Türkçe	Türkşe
—deki	Pazardaki	Bazardağı	Bazardağı

Türkiye Türkçesinde olmayıp da yalnız Özbek ve Kazak Türkçelerine mahsus eklerden bazıları da eserde ayrıca açıklanıyor. Onlardan birini Hâlid Said'in kendi ifâdesiyle burada aynen verelim :

" —KOY, —GOY, —KÖY, —GÖY, —KÜ:

Bu edatlar bir fikri tehvil ve terdid için isti'mâl olunur. Özbekler ile Kazaklara mahsusdur. Ancak Özbeklerde yalnız "kü" şeklinde, Kazaklarda hecelerin keyfiyetine göre "koy, köy, göy" şeklinde isti'mâl olunur.

Misal :

Kazakça : Bu söz calangoy!
Col batakkoy!

Özbekçe : Bilesizkü!
Kitabkü!
Oğlumkü!"

Hâlid Said eserinin ikinci bölümünde sıfatları inceleyerek, bu üç Türk lehçesi arasındaki benzerlik ve ayrılıklara işaret ediyor. Yazarın

(12) Doğrusunun "Balıkşı" olması gerekir.
(13) Bu kelimenin de "Balıkşılık" diye yine "ş" ile yazılması daha doğrudur.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

bu konuda yaptığı açıklamaları bir yana bırakarak, burada sadece onun verdiği örneklerden birkaçını zikredelim :

Osmanlıca	Özbek	Kazak
Ak	Ak	Ak
Kalın	Kalın, yoğan	Cuvan
En uzun	Eng uzun	Eng uzun
Daha uzun	Tağı uzun	Tağın uzun
Gömgök	Kömgök	Kömkök
Bu adam	Bu adam	Bu adam
İşbu adam	Oşa adam	Osu adam
Bir	Bir	Bir
Birinci	Birinçi	Biringi
Birer	Birer, birteden	Birav
Üçde iki	Üçden iki	Üşten iki
Hangi	Kaysı	Kaysı
Böyle	Bundak, bunday	Munday
Birkaç	Bir kança	Bir kanşa

Sıfat bölümünde olduğu gibi, Zamir bölümünde de zamir çeşitleri ve onların üç Türk lehçesindeki şekilleri örnekler verilerek izah ediliyor. Hâlid Said'in örneklerinden birkaçını buraya aktaralım :

Osmanlıca	Özbek	Kazak
Ben	Men	Min
Biz	Biz	Biz
Benim	Mening	Mining
Sizin	Sizning	Sizding
Kitabımız	Kitabımız	Kitabımız
Bizimki	Biznikl	Bizdikki
Birisi	Birisi	Birisi
Hepsi	Barısı, hemmesi	Barı
Kim?	Kim?	Kim?
Hangi?	Kaysı?	Kaysı?
Ne vakit?[14]	Kaçan?	Kaşan

(14) Hâlid Said dip notunda bunun Azeri Türkçesindeki şu karşılıklarını veriyor : "Haçan Haçak"

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

Hâlid Said, eserinin dördüncü bölümünü fiillere ayırmış olup, bu bölümde önce "masdarları" inceledikten sonra, zaman eklerini ayrı ayrı ele alıyor. Biz yine bu bölümdeki açıklama ve tahlilleri bir yana bırakarak, verilen örneklerden birkaçını aktaralım :

Osmanlıca	Özbek	Kazak
Bakmak	Karamak	Karamak
Okuma	Okuv	Okuv
Yazış	Yazış	Cazıs
Satmak	Satmak	Satmak
Astırmak	Astırmak	Astırmak
Yatırmak	Yatkızmak	Catkızmak
Bağlanmak	Bağlanmak	Bağlanmak
Başla!	Başla!	Basta!
Okuyunuz	Okungız	Okungdar
Gülmesin	Külmesin	Külbesin
Yazalım	Yazaylık	Cazayık
Okumalıyım	Okumağım kerek	Okumağım kerek

Hâlid Said bu bölümde zaman şekilleri olarak, **Mâzi Şehûdi** (Görülen geçmiş zaman), **Mâzi Nakli** (Öğrenilen geçmiş zaman), **Mâzi Hikâye Sigası** (Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi), **Mâzi Rivâyet Sigası** (öğrenilen geçmiş zamanın rivâyeti), **Muzarî Sigası** (Geniş zaman), **İstikbâl Sigası** (Gelecek zaman), **Hal Sigası** (Şimdiki zaman) ve ayrıca **Sıla Sigası** (Partisipler), **Rabıta Sigaları** (Gerundiumlar), **Mürekkep Fiiller** (Birleşik fiiller), **Şart Sigası** (Şart şekli)'ni ele alarak bu üç Türk lehçesini birbiriyle karşılaştırıyor. Biz buraya yalnız görülen geçmiş zaman için verilen bir örneği aktaralım:

Osmanlıca	Özbekçe	Kazakça
Bildim	Bildim	Bildim
Bildin	Bilding	Bilding
Bildi	Bildi	Bildi
Bildik	Bildik	Bildik
Bildiler	Bildingiz	Bildingder
Bildiniz	Bildiler	Bildiler

Hâlid Said eserinin son kısmını "Edatlara" ayırmış ise de, bu bölüm için yalnız bir paragraflık yer ayırarak, bazı edatları eserin içinde dağınık olarak verdiğini ve Türk lehçelerindeki edatları inceleyen ayrı bir eser yazmakta olduğunu belirtmiştir.

Son sayfada ise, aşağıdaki "sonsöz" ile bu 110 sayfalık kitabını bitirir :

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

"İLTİZÂR :

Umumiyetle Türklerde fiilin sigaları çokdur. Biz burada esas şekil ve noktalarını göstermekle iktifâ etdik, teferruâta girişmedik. Bu kitapcayı yazmaktan esas maksadımız, bu lehçelere vakit olmayanlara bunların arasındaki sarfca olan münasebeti kısa bir suretde göstermek idi. Zannımıza göre buna tamamen olmasa bile, kısmen muvaffak olduk. Bu kitapcayı biraz dikkatle okuyanlar için, bu lehçelerin sarfca birbirine pek yakın olduklarına dair kanâat hâsıl olacağından eminiz. Bundan sonra Osmanlıca, Azerbaycanca, Özbekçe, Uygurca, Kazakça, Türkmence lehçelerin mukayeseli sarfını yazmak niyetinde bulunduğumızdan tafsilat ve teferruâtı şimdilik terk etmekde bir ye's görmedik.

Selâhiyetdar zatlar işbu kitapda gördükleri sehv ve hataları ihtar suretiyle muâvenetde bulunurlarsa ikinci kitabımız daha faydalı, daha esaslı bir şekil alacağı tabiîdir. Alakadar zatların bu yolda muâvenetde bulunacaklarından emin olduğumızdan ayrıca ricaya da lüzum görmedik."

Hâlid Said'in bu sonsözünde haber verdiği Türk lehçelerinin Karşılaştırmalı dilbilgisine ait ikinci eseri yazarak bitirip bitirmediğini maâlesef bilmiyoruz. Ancak, Sovyetler Birliği'nde basılmış eserleri gösteren bibliografik çalışmalarda Hâlid Said'in başka bir eserinin adı verilmediğine bakılırsa, böyle bir eserin basılmadığı kesindir.

Bu yazıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız Hâlid Said'in **Osmanlı, Özbek, Kazak Dillerinin Mukâyeseli Sarfı** adlı eseri, Türk lehçelerinin birbiriyle ortak olan unsurlarını bularak ortaya koyma yolunda yapılmış önemli bir ilmî çalışma sayılır. 1926'da Baku'da yalnız bin adet olarak basılmış ve bugün birçok kimse tarafından bilinmeyen bu eserin ikinci bir baskısının yapılması berhalde çok yararlı olur. Tabiî, bu iş yapılırken, Hâlid Said'in 1926 yılındaki Türkoloji bilgisinin sınırlarından kaynaklanan hatalarını da dip notlarında düzelterek, eserin tenkitli bir neşrinin yapılması gerekir.

Son olarak, Hâlid Said'in bu eserinin varlığından haberdar olmamı rahmetli tarihçi Profesör Zeki Velidi Toğan'a borçlu olduğumu belirtmek isterim. Profesör Toğan bu eseri bana 1968 yılı sonunda vererek, "Bu eseri yeniden işleyerek, yâni bundaki yanlışları düzelterek neşredersen, Türkolojiye önemli hizmet yapılmış olur" demişti. Onun verdiği bilgiye göre, Profesör Toğan yıllar önce bu eseri rahmetli Abdullah Battal Taymas Bey'e vermiş ve ondan bu eseri yeniden işleyerek neşretmesini rica etmiş. Ancak, Abdullah Battal Taymas bir müddet sonra eseri Profesör Toğan'a geri vererek, bu eserdeki yanlışları düzelterek yeniden neşir işinin zor olduğunu ve bunun altından kalkamayacağını bildirmiş.

17 yıldan beri elimde olan bu kitabın çeşitli sayfalarında rahmetli Abdullah Battal Taymas Bey'in kurşun kalemle Arap Alfabesiyle yazdığı düzeltme ve notlar var. Eserin yeniden neşri için rahmetli Taymas Bey'in bu notları da çok değerlidir.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/100

خالد سعید

عثمانلی اوزبیك قازاق

دیللرینیڭ مقایسه‌لی صرفی

آذربایجانی تدقیق و تبع جمعیتی نشریاتی

باکو ۱۹۲۶

Türkistanlı Türk dilcisi Hâlid Said Hoca(yev)'ın 1926'da Baku'da yayımlanan Türk lehçelerinin karşılaştırmalı dilbilgisi üzerindeki eserinin kapağı.